

ВИБОРИ ЯК ФАКТОР ТОЛЕРАНТНОСТІ / ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ (НА ПРИКЛАДІ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ).

До понять, що певний час знаходились на периферії наукового дискурсу, але сьогодні, з огляду на українські реалії, мають усі підстави бути в центрі наукових дискусій, з повним правом можна віднести концепт «толерантності». Дослідження українськими науковцями цього поняття насамперед пов'язані з проблемами імміграції, міжетнічних конфліктів, гендерної дискримінації тощо.

В той же час ними не акцентувалася увага на феномені політичної толерантності. Оскільки більшість науковців констатувало як заслугу української політичної еліти безконфліктність суспільно-політичного розвитку України за роки незалежності. Саме така самозаспокоєність на усіх рівнях: політикуму, засобів масової комунікації, науковців і стала однією з причин конфлікту у листопаді 2013 – лютому 2014 року, а потім і війни на Сході України. Відтак дослідження феномену толерантності набуває не лише актуального теоретико-пізнавального, але й практичного значення.

Конфліктогенний потенціал є характерним для всякого суспільства. У якості конфліктогенних чинників, які є спільними для сучасних суспільств, є соціально-політичні розмежування. Феномен соціально-політичних розмежувань описаний у праці відомих політологів С. Ліпсета і С. Роккана [3]. Ознаками соціального розмежування, згідно з цією теорією є: а) розмежування виступає підґрунтям для конфлікту між соціальними групами; б) ключові соціальні розмежування склалися історично упродовж тривалого часу; в) соціальні розмежування транслюються у політичну систему через партії, які виступають агентами відповідних інтересів; г) програми і електоральні стратегії партій значною мірою зумовлені їхньою роллю виступати артикулятором соціальних відмінностей.

На основі дослідження європейської історії С. Ліпсет і С. Роккан виокремили чотири основні типи розмежувань: 1) між центром і периферією; 2) між церквою і державою; 3) між містом і селом; 4) між класом власників і класом найманих працівників [2, с. 207].

В умовах сучасних суспільств виникають цілий ряд нових соціально-політичних розмежувань, які транслюються у політичну систему і які відіграють важливу роль для політичної структуризації суспільства та уподобань електорату. Перш за все, слід відмітити таке явище як постматеріальні цінності та групи, які їх відстоюють: екологічні, жіночі, антиглобалістські, антивоєнні та інші. Загалом же, вчені погоджуються з тим, що структура соціально-політичних розмежувань в країнах Центральної і Східної Європи відрізняється від „розколів”, які існують в Західній Європі. Чотири десятиліття комуністичного правління послабили історичну структуру розмежувань і вони перестали бути основою партійної конкуренції.

Важливою особливістю структури розмежувань цих країн є те, що не всі „розколи” інституціоналізуються на політичному рівні, тобто не всі соціальні

розмежування стають політично значущими [2, с. 115].

Крім того, політична система може сама вибирати ті соціальні проблеми, яким вона надає значення. Для посткомуністичних країн важливою є та обставина, що політичні еліти можуть замовчувати, або навпаки, актуалізувати ті чи інші суспільні протиріччя в залежності від вигоди яку вони від цього отримають, формуючи таким чином „порядок денний” виборчої кампанії. Цим політичні еліти сприяють або заважають інституціоналізації розмежування на рівні партійної системи. Так, наприклад, експлуатація політичними елітами етноконфесійної риторики в період демократизації призвела в ряді країн до загострення відповідних протиріч, появи політичних організацій з етноконфесійною ідентифікацією, наблизивши їх до громадянських війн. Не є виключенням і Україна, де політична еліта успішно експлуатувала соціально-політичне розмежування на «Захід і Схід», що в кінцевому результаті привело до збройних конфліктів на сході України та відчуження Криму.

В українському суспільстві, починаючи з проголошення незалежності, існує безліч соціальних протиріч, які в різний час виступили основою соціально-політичних розмежувань і експлуатувались тією чи іншою політичною силою. До таких протиріч можна віднести: різні інтереси центру і регіонів; несхожість мовно-культурних та етнічних ідентичностей; міжконфесійні конфлікти; різні зовнішньополітичні стратегії: євроатлантичну і євразійську; конфлікти всередині правлячої еліти та регіональних еліт.

Всі названі протиріччя різною мірою продукують нетолерантність. Парадокс полягає в тому, що політичну стабільність в Україні перш за все розхитує правляча еліта, яка продукує конфліктогенні відносини між центрами влади. Окрім того своїми непродуманими підходами до об'єктивно існуючих протиріч, властивих суспільному розвитку як такому трансформує їх у політичні конфлікти.

Дискурс нетерпимості та протистояння в суспільстві продукується як самими політиками, так і контрольованими ними політехнологами та засобами масової інформації. Символізація політичного процесу обумовлює активне використання останніх, як ефективних трансляторів агресивної політичної риторики, політичної реклами. Завдяки цьому політичний дискурс в Україні практично повністю позбавився толерантності при взаємодії відмінних, протилежних поглядів, поступившись інтолерантності.

Дискурс інтолерантності базується на універсальних концептуальних опозиціях «я-ти», «ми-вони», «свої-чужі», «друг-ворог». Ці опозиції виконують функцію негативної, інтолерантної сегментації українського суспільства. Основою для об'єднання у ворожі соціальні (електоральні) групи (табори) стали мовні та культурні відмінності, ціннісні орієнтації «Схід (Росія) – Захід (ЄС)», а часто і протилежна оцінка недавнього історичного минулого (наприклад, статус воїнів ОУН-УПА, присвоєння звання Героя України Степану Бандері тощо) [1, с. 214].

Українські фахівці неодноразово звертали увагу та те, що в процесі розділення та консолідації населення України можна виділити три сегменти: а) на Заході України населення консолідується на основі своєї історичної пам'яті та відповідного їй почуття вийти з під впливу Росії; б) консолідація населення Східної України здійснюється на базі історичної пам'яті та відповідного

почуття соціально-культурного зв'язку з Росією; в) населення Центру України в цих умовах балансує між Заходом та Сходом, відчуває подвійний тиск соціальної невизначеності орієнтуючись скоріше на Захід, але не консолідує з ним повністю внаслідок дещо відмінного історичного досвіду [6, с. 150 – 152].

Таким чином, маючи об'єктивні основи для соціально-політичних конфліктів, не всі суспільства мають відповідні механізми їх перетворення (зняття) конфліктів, нівелювання. Одним із таких механізмів є вибори. І перш за все вибори вищих представницьких органів влади: Президента і Парламенту.

Вибори в Україні, починаючи з президентських 2004 року сприймаються в українському політикумі через призму: «Переможець отримує все». Таке сприйняття виборів продукує конфлікт, сприяє фальсифікації результатів волевиявлення.

Політична толерантність, навпаки, передбачає гідно визнавати власну поразку, достойно сприймати результати виборів такими, як вони є, не звинувачуючи безпідставно опонентів у власних прорахунках. Цьому в українському суспільстві посприяла безпрецедентна фальсифікація виборів президента України, яка завершилася «помаранчевою революцією» та третім туром президентських виборів (2004 р.). Після цих виборів в Україні почалася складатися традиція не визнавати результати голосування, та недовіряти результатам опитувань громадської думки. Наприклад, на президентських виборах 2010 року ще задовго до дня безпосереднього волевиявлення усі головні претенденти на посаду заявляли про підготовку їх конкурентами масових фальсифікацій.

Особливістю символічного конструювання політичного поля під час президентських (2004, 2010 рр.) та парламентських (2006, 2007, 2012 рр.) виборів в Україні за відсутності об'єднуючої ідеології, національної ідеї стала консолідація політичними елітами в окремі електоральні сегменти українських виборців, об'єднавши останніх дискурсом інтолерантності (ворожості, несприйняття політичних поглядів іншого, нетерпимості до різних цінностей).

Рівень поляризації суспільства можна визначити за результатами парламентських виборів. Вона простежується тоді, коли є різниця між результатом волевиявлення в регіоні і країні загалом. Для вирахування рівня поляризації регіону потрібно просумувати відхилення результатів кожного регіону від загальнодержавного результату для всіх партій і ці результати поділити на кількість партій. Середнє цих результатів і буде показником поляризації в країні. На виборах 1998 року середній показник поляризації становив 4, 19 %, у 2002 році – 7, 56 %, тобто збільшився на 75 %. В 2006 році він знову зріс і становив – 9, 54 %, що на 26 % більше ніж у 2002 році. Показники регіональної поляризації показують, що найбільш поляризованими є західна і східна частина України (голосують майже протилежно), а найнижчий показник у центральній-північних областях (результати виборів наближені до загальнодержавних) [7].

Наприклад, на парламентських виборах 2012 року Партія регіонів перемогла у 9 областях, АРК і Севастополі, а ВО «Батьківщина» (Об'єднана опозиція) в 15 областях та м. Києві. Як і на попередніх виборах Схід та Південь голосував за Партію регіонів, Захід і Центр за ВО «Батьківщину». В той же час

за результатами виборів можна спостерігати взаємопроникнення Партії регіонів на Захід, а ВО «Батьківщина», ПП «Удар», ВО «Свобода» на Схід (див. табл. 1) [4, с. 68].

Таблиця 1.

Лідерство політичних партій на парламентських виборах 2012 року за результатами голосування в регіонах України

Назва партії	Лідерство за результатами голосування в загальнодержавному виборчому окрузі
Партія регіонів	Автономна республіка Крим, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська (всього 9), областей області, м. Севастополь.
ВО «Батьківщина»	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (всього 15), м. Київ

Не відбулося суттєвих зрушень у електоральних вподобаннях українських громадян у регіональному вимірі і на дострокових парламентських виборах 2014 року (див. табл. 2).

Таблиця 2

Лідерство політичних партій на парламентських виборах 2014 року за результатами голосування в регіонах України

Назва партії	Лідерство за результатами голосування в загальнодержавному виборчому окрузі
Партія «Блок Петра Порошенка»	Вінницька, Закарпатська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Херсонська, Чернігівська, м. Київ (7 областей)
Політична партія «Народний фронт»	Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька (12 областей).
Політична партія «Опозиційний блок»	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська (5 областей)

Отже, соціокультурне розмежування на «Схід та Захід», яке має об'єктивний та історично обумовлений характер, і надалі залишається домінуючим у структуруванні електоральних симпатій виборців і обумовлює формат партійної системи України.

Політичні партії у боротьбі за голоси виборців актуалізують конфліктні питання до яких громадяни України ставляться неоднозначно, що призводить до формального поділу України за політичними вподобаннями. У міжвиборчий

період політичними елітами гострі питання толерантного співіснування різних регіонів України не піднімається і не вирішується. Як результат проблеми накопичуються, замовчуються і отримують ідеологічне висвітлення під час виборчих кампаній. Таким чином, починаючи з 2004 року як парламентські вибори, так і президентські вибори не стали механізмом вирішення соціальних протиріч, а навпаки в ході їх проведення спостерігалось поглиблення соціокультурного розмежування на «Схід – Захід», що в кінцевому результаті і привело до збройного протистояння на сході України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранівський Ф. Регіональний вимір політичної культури / Ф. Баранівський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Випуск 44. – К., 2009 – 212 – 220.
2. Донова Е.В. Социально-политические размежевания и их трансляция в политическую систему стран Центральной и Восточной Европы // Политическая наука: Социально-политические размежевания и консолидация партийных систем. – 2004. – № 4. – С. 101–126.
3. Липсет С. Структуры размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей. Предварительные замечания / С. Липсет, С. Роккан // Политическая наука: Социально-политические размеживания и консолидация партийных систем. – 2004. – № 4. – С. 204 – 235.
4. Остапець Ю. Регіональні особливості парламентських виборів 2012 року в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. – Випуск 17. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2014 – С. 60 – 69.
5. Офіційний сайт ЦВК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua>
6. Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія / за аг. ред.. д-ра філос.. наук, проф. Мельника В. П. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 330 с.
7. Шмигальський П. Результати виборів з 1998 по 2007 рр. та поляризація України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.org.ua>